

Bart van Tooren, Joost Dewyspelaere, Rombout de Wijs,
Kris Decler, Mieke De Wilde & Johan Thissen

Beschermde habitats en soorten in Nederland en Vlaanderen

Wat zijn de voor Nederland en Vlaanderen relevante habitats en soorten die in de Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn genoemd worden? Een overzicht.

Van de internationale verdragen op het gebied van de natuurbescherming zijn in de landen van de Europese Unie (EU) momenteel vooral de Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn van belang. Om die reden beperkt dit artikel zich tot de in deze twee richtlijnen genoemde habitats (tabel 1) en soorten (tabel 2). In de eveneens tot stand gekomen Conventies van Bonn (1979) en Bern (1979), die voor geheel Europa gelden, werden echter ook al veel soorten genoemd. De extra soorten die genoemd worden in deze conventies zijn opgenomen in tabel 3 & 4, voorzover ze voorkomen in Nederland en/of Vlaanderen. Hierdoor biedt deze bijdrage een compleet overzicht van alle voor Nederland en/of Vlaanderen relevante habitats en soorten.

Bijna alle soorten die in de Conventie van Bern worden genoemd zijn ook terug te vinden in Bijlage IV van de Habitatrichtlijn, voor zover ze betrekking hebben op dezelfde landen: dit zijn de te beschermen soorten. Voor vele soorten wordt soortgerichte bescherming voldoende geacht, maar voor sommige soorten moeten gebieden worden aangewezen, net als voor de soorten van Bijlage I van de Vogelrichtlijn. Deze selectie van soorten is opgenomen in Bijlage II van de Habitatrichtlijn. De aangewezen gebieden vormen dan tezamen het Netwerk Natura 2000, een samenhangend stelsel van internationaal belangrijke natuurgebieden.

Er is in de Vogelrichtlijn en in de Habitatrichtlijn een aantal criteria gebruikt bij de aanwijzing van habitats en soorten. Globaal gaat het daarbij om die

Op de flanken van de valleien komt regelmatig hoeveelheden grondwater aan de oppervlakte. In Vordonkbroek-Turfputten

(Aarschot) in de vallei van de Demer geeft dit aanleiding tot zeer fraaie broekbossen met een rijke voorjaarsflora.

habitats en soorten die a) bedreigd worden met uitsterven; b) gevoelig zijn voor veranderingen in de omgeving; c) zeldzaam zijn door een beperkte geografische verspreiding of door het voorkomen in kleine populaties of kleine oppervlakten en d) andere overwegingen die maken dat de habitats of soorten speciale aandacht vragen.

In het onderstaande wordt dit nader besproken voor de verschillende habitats en soortgroepen. Enkele soorten worden uitgebreider besproken elders in dit themanummer. Bij de habitats worden ook enkele voorbeeldgebieden genoemd die voor die habitats van belang zijn.

In de figuren 1 en 2 in Osieck II op p. 225 en 226 zijn de gebieden weergegeven in Nederland resp. Vlaanderen die inmiddels zijn aangemeld voor de Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn.

Habitats

De in Nederland en/of Vlaanderen voorkomende soorten die van communautair belang zijn (Begrippenlijst, achterin dit nummer) komen in feite in slechts een beperkt aantal habitats voor. Zonder de aanwijzing van habitats zouden dan ook niet veel gebieden aangewezen kunnen worden. Dat zou onvoldoende recht doen aan de variatie en aan de waarde van de Nederlandse en Vlaamse natuur. Er zijn immers wel een groot aantal habitats die karakteristiek zijn voor dit deel van Europa en ook zeer waardevol zijn. Deze habitats komen in de Habitatrichtlijn dan ook nadrukkelijk naar voren.

Daarnaast zijn er een groot aantal habitats die vooral in Midden-Europa voorkomen, maar die ook in Nederland en in Vlaanderen hier en daar aanwezig zijn. Internationaal gezien zijn "onze" voorbeelden vaak veel minder soortenrijk dan de vergelijkbare habitats elders in Europa, maar bijv. door de afwijkende soortensamenstelling en door het voorkomen aan de rand van het areaal is er dan toch voldoende aanleiding ze in Europees

verband als waardevol te beschouwen. Nadrukkelijk wordt in de Habitatrichtlijn aangegeven dat ook varianten van habitats als zeer belangrijk worden beschouwd.

In het onderstaande worden om een beter begrip te krijgen van de inhoud van tabel 1 alle in de Habitatrichtlijn genoemde habitats kort aangestipt. Waar mogelijk en zinvol zijn enkele karakteristieke voorbeelden in Nederland en Vlaanderen genoemd.

De viercijferige nummers slaan steeds op de in tabel 1 genoemde officiële nummers van de betreffende habitats.

Kust- en duingebieden

De Nederlandse en Vlaamse kust- en duingebieden zijn van groot internationaal belang. De Waddenzee en gebieden in de Zeeuwse Delta zijn natuurlijk van groot belang voor grote aantallen vogels, maar ook de habitats zelf zijn van internationale betekenis (1110, 1130, 1140, 1160).

Datzelfde geldt voor de kwelders (1310, 1320, 1330), vrijwel alle zijn aangewezen.

Het zal niemand verbazen dat ook de duingebieden van grote internationale betekenis zijn (habitats 2110 tot en met 2190). Daarbij gelden de lage open en soortenrijke duingraslanden (2130) als-

mede de relatief zure duinen met duinheide (met name Kraaiheide) in het waddendistrict (2140) zelfs als prioritaire habitats. Met name de soortenrijke duingraslanden, zowel in de kalkrijke als de kalkarme duinen, gelden ook in nationaal verband als een kwetsbaar vegetatietype.

Tabel 1. Biotooptypen die vermeld zijn in Bijlage 1 van de Habitatrichtlijn en in Nederland en/of Vlaanderen zijn vertegenwoordigd.

Habitats die uitsluitend voorkomen in Wallonië (met name Ardennen) zijn niet opgenomen. * = prioritair biotooptype.

Mariene wateren en getijdengebieden

- 1110 Permanent met zeewater van geringe diepte overstromde zandbanken
- 1130 Estuaria
- 1140 Bij eb droogvallende slikwadden en zandplaten
- 1160 Grote, ondiepe kreken en baaien

Atlantische en continentale kwelders en schorren

- 1310 Eenjarige pioniersvegetaties van slik- en zandgebieden met *Salicornia*-soorten en andere zoutminnende planten
- 1320 Schorren met slijkgrasvegetatie (*Spartina maritima*)
- 1330 Atlantische schorren (*Glauco-Puccinellietalia maritima*)

Kustduinen van de Atlantische Oceaan, de Noordzee en de Oostzee

- 2110 Embryonale wandelende duinen
- 2120 Wandelende duinen op de strandwal met *Ammophila arenaria* (witte duinen)
- 2130 * Vastgelegde kustduinen met kruidvegetatie (grijze duinen)
- 2140 * Vastgelegde ontkalkte duinen met *Empetrum nigrum*
- 2160 Duinen met *Hippophaë rhamnoides*
- 2170 Duinen met *Salix repens* ssp. *argentea* (*Salicion arenariae*)
- 2180 Beboste duinen van het Atlantische, continentale en boreale gebied
- 2190 Vochtige duinvalleien

Oude, ontkalkte landduinen

- 2310 Psammofiele heide met *Calluna* en *Genista*
- 2320 Psammofiele heide met *Calluna* en *Empetrum nigrum*
- 2330 Open grasland met *Corynephorus*- en *Agrostis*-soorten op landduinen

Stilstaande wateren

- 3110 Mineraalarme oligotrofe wateren van de Atlantische zandvlakten (*Littorelletalia uniflorae*)
- 3130 Oligotrofe tot mesotrofe stilstaande wateren met vegetatie behorend tot het *Littorelletalia uniflorae* en/of *Isoëto-Nanojuncetea*
- 3140 Kalkhoudende oligo-mesotrofe wateren met benthische *Chara* spp. vegetaties
- 3150 Van nature eutrofe meren met vegetatie van het type *Magnopotamion* of *Hydrocharition*
- 3160 Dystrofe natuurlijke poelen en meren

Stromende wateren - delen van waterlopen met een natuurlijk of halfnatuurlijke dynamiek (kleine, middelgrote of grote beddingen) waarvan de waterkwaliteit niet significant aangetast is

- 3260 Submontane en laagland rivieren met vegetaties behorend tot het *Ranunculion fluitantis* en het *Callitriche-Batrachion*
- 3270 Rivieren met slikoevers met vegetaties behorend tot het *Chenopodietum rubri* p.p. en *Bidention* p.p.

Heide- en struikvegetaties van de gematigde klimaatzone

- 4010 Noord-Atlantische vochtige heide met *Erica tetralix*
- 4030 Droge Europese heide

Submediterraan en gematigd struikgewas

- 5130 *Juniperus communis*-formaties in heide of kalkgrasland

Natuurlijke graslanden

- 6110 * Kalkminnend of basifiel grasland op rotsbodem behorend tot het *Alyso-Setion alba*
- 6120 * Kalkminnend grasland op dorre zandbodem
- 6130 Grasland op zinkhoudende bodem behorend tot het *Violetalia calaminariae*

Halfnatuurlijke droge graslanden met struikopslag

- 6210 Droge half-natuurlijke graslanden en struikvormende-facies op kalkhoudende bodems (*Festuco Brometalia*) (*: gebieden waar opmerkelijke orchideeën groeien)
- 6230 * Soortenrijke heischrale graslanden, op arme bodems van berggebieden (en van submontane gebieden in het binnenland van Europa)

Halfnatuurlijk vochtige graslanden met hoge kruiden

- 6410 Grasland met *Molinia* op kalkhoudende, venige of lemige kleibodem (*Molinion caeruleae*)
- 6430 Voedselrijke zoomvormende ruigten van het laagland, en van de montane en alpiene zones

Mesofiele graslanden

- 6510 Laaggelegen schraal hooiland (*Alopecurus pratensis*, *Sanguisorba officinalis*)

Veenmosveen

- 7110 * Actief hoogveen
- 7120 Aangestast hoogveen waar natuurlijke regeneratie nog mogelijk is
- 7140 Overgangs- en trilveen
- 7150 Slenken in veengronden met vegetatie behorend tot het *Rhynchosporion*

Basenrijk veen

- 7210 * Kalkhoudende moerassen met *Cladium mariscus* en soorten van het *Carex davalliana*
- 7220 * Kalktuffbronnen met tufsteenformatie (*Cratoneurion*)
- 7230 Alkalisch laagveen

Bossen van het Europese gematigd gebied

- 9110 Beukenbossen van het type *Luzulo-Fagetum*
- 9120 Zuurminnende Atlantische beukenbossen met ondergroei van *Ilex*- of soms *Taxus* (*Quercion robori-petraea* of *Ilici fagion*)
- 9130 Beukenbossen behorend tot het *Asperulo-Fagetum*
- 9150 Middeneuropese kalkminnende beukenbossen behorend tot het *Cephalanthero-Fagion*
- 9160 Sub-Atlantische en midden-Europese wintereikenbossen of eikenhaagbeukenbossen behorend tot het *Carpinion-betuli*
- 9180 * Hellingbossen of ravijnbossen behorend tot *Tilio-Acerion*
- 9190 Oude zuurminnende eikenbossen op zandvlakten met *Quercus robur*
- 91D0 * Veenbossen
- 91E0 * Alluviale bossen met *Alnus glutinosa* en *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*)
- 91F0 Gemengde bossen langs grote rivieren met *Quercus robur*, *Ulmus laevis*, *Fraxinus excelsior* of *Fraxinus angustifolia* (*Ulmion minoris*)

Soort	H2	H4	V	RL	DS	Soort	H2	H4	V	RL	DS
Zoogdieren						Zwarte specht			B		
Grote hoefijzerneus	x	x	.	0	tz	Boomleeuwerik	.	.	B	.	.
Kleine hoefijzerneus	x	x	.	0	tz	Duinpieper	.	.	B	1	tz
Baardvleermuis	.	x	.	.	.	Blauwborst	.	.	B	i	iz
Brandts vleermuis	.	x	.	4	.	Grauwe klauwier	.	.	B	1	tz
Ingekorven vleermuis	x	x	.	2	tz	Ortolaan	.	.	B	.	tz
Franjestaart	.	x	.	3	itz						
Langoor vleermuis	x	x	.	4	.	Amfibieën					
Vale vleermuis	x	x	.	2	tz	Kamsalamander	x	x	.	3	itz
Watervleermuis	.	x	.	.	.	Vroedmeesterpad	.	x	.	3	tz
Meervleermuis	x	x	.	.	.	Geelbuikvuurpad	x	x	.	1	.
Dwergvleermuis	.	x	.	.	.	Knoflookpad	.	x	.	2	tz
Ruige dwergvleermuis	.	x	.	.	.	Rugstreeppad	.	x	.	.	itz
Rosse vleermuis	.	x	.	.	.	Boomkikker	.	x	.	2	tz
Bosvleermuis	.	x	.	.	.	Heikikker	.	x	.	2	.
Laatvlieger	.	x	.	.	.	Poelkikker	.	x	.	3	.
Tweekleurige vleermuis	.	x	.	.	.						
Mopsvleermuis	x	x	.	4	tz	Reptielen					
Gewone grootoorvleermuis	.	x	.	.	.	Zandhagedis	.	x	.	3	tz
Grijze grootoorvleermuis	.	x	.	4	.	Gladder slang	.	x	.	2	itz
Bever	x	x	.	4	.						
Hamster	.	x	.	.	tz	Vissen					
Noordse woelmuis	X	x	.	3	iz	Zeeprik	x	.	.	2	.
Hazelmuis	.	x	.	4	.	Rivierprik	x	.	.	3	.
Otter	x	x	.	0	tz	Beekprik	x	.	.	2	i
Gewone zeehond	x	.	.	3	tz	Steur	x	.	.	0	.
Grijze zeehond	x	.	.	4	.	Roofblei	x	.	.	.	.
Tuimelaar	.	x	.	0	tz	Bittervoorn	x	.	.	3	.
Witsnuitdolfijn	.	x	.	.	.	Kleine modderkruiper	x	.	.	.	.
Witflankdolfijn	.	x	.	.	.	Grote modderkruiper	x	.	.	3	.
Bruinvis	x	x	.	1	tz	Houting	x	.	.	0	.
						Zalm	x	.	.	0	.
Vogels						Rivierdonderpad	x	.	.	.	i
Roodkeelduiker	.	.	W	.	.						
Parelduiker	.	.	W	.	.	Mollusken					
Roerdomp	.	.	B	1	tz	Nauwe korfslak	x	.	.	.	.
Woudaapje	.	.	B	1	tz	Zegge-korfslak	x	.	.	.	.
Grote zilverreiger	.	.	B	.	.						
Purperreiger	.	.	B	1	itz	Kevers					
Ooievaar	.	.	B	0	tz	Heldenbok	x	.	.	.	.
Lepelaar	.	.	A	3	iz	Brede geelrand waterroofkever	x	x	.	.	.
Kleine zwaan	.	.	W	i	.	Gestreepte waterroofkever	x	x	.	.	.
Wilde zwaan	.	.	W	.	.	Vliëgend hert	x	.	.	.	.
Brandgans	.	.	W	i	.						
Nonnetje	.	.	W	i	.	Vlinders					
Wespendief	.	.	A	.	.	Eriogaster catax	x	x	.	.	.
Zeearend	.	.	W	.	.	Grote vuurvinder	x	x	.	1	itz
Bruine kiekendief	.	.	B	.	.	Pimpernelblauwtje	x	x	.	0	tz
Blauwe kiekendief	.	.	B	3	z	Donker pimpernelblauwtje	x	x	.	0	tz
Grauwe kiekendief	.	.	B	1	tz	Moerasparelmoervlinder	x	.	.	.	.
Smelleken	.	.	W	.	.						
Stechvalk	.	.	W	.	.	Libellen					
Korhoen	.	.	B	1	tz	Noordse winterjuffer	.	x	.	1	tz
Porseleinhoen	.	.	B	3	tz	Mercuruurwaterjuffer	x	.	.	0	tz
Kwartelkoning	.	.	B	1	itz	Gaffellibel	x	x	.	1	.
Kraanvogel	.	.	W	3	.	Groene glazenmaker	.	x	.	2	tz
Steltkluut	.	.	B	.	.	Oostelijke witsnuitlibel	.	x	.	1	tz
Kluut	.	.	A	3	iz	Sierlijke witsnuitlibel	.	x	.	0	tz
Goudplevier	.	.	W	.	.	Gevlekte witsnuitlibel	x	x	.	2	.
Kemphaan	.	.	A	1	tz						
Rosse grutto	.	.	W	i	.	Hogere planten					
Zwartkopmeeuw	.	.	B	.	.	Drijvende waterweegbree	x	x	.	3	itz
Grote stern	.	.	B	2	tz	Groenkolorchis	x	x	.	2	tz
Visdief	.	.	B	2	tz	Kruipend moerasscherm	x	x	.	1	tz
Noordse stern	.	.	B	2	tz	Zomerschroeforchis	.	x	.	.	.
Dwergstern	.	.	B	2	tz						
Zwarte stern	.	.	A	1	itz	Mossen					
Velduil	.	.	B	2	tz	Geel schorpioenmos	x	.	.	1	.
Nachtzwaluw	.	.	B	1	tz	Orthotrichum rogeri	x	.	.	0	.
Isvogel	.	.	B	2	tz						

De Nederlandse en Vlaamse kust- en duingebieden zijn van groot internationaal belang. Hier primaire duinvorming op Texel (code 2110 (foto: Bert Bos).

Tabel 2. Lijst van soorten die genoemd worden in de Habitatrichtlijn (Bijlage II en Bijlage IV; H2 en H4) en de Vogelrichtlijn (Bijlage I; V), en die voorkomen of recent uitgestorven zijn in Nederland en/of Vlaanderen. Tevens is weergegeven welke status de soorten hebben op hun Nederlandse Rode Lijsten (RL) en in het Handboek Natuurdoeltypen (DS, Bal et al., 1994). De betekenis van de symbolen is als volgt:

H2: x = in Bijlage II, X = prioritair;

Soorten die in deze Bijlage worden genoemd worden zo belangrijk geacht, dat voor hen Speciale beschermingszones moeten worden ingericht (Natura 2000)

H4: x = in Bijlage IV. Soorten die hierin worden genoemd mogen niet worden verzameld, opzettelijk worden gedood, verstoord tijdens voortplanting, winterslaap of trek en mogen niet worden verhandeld.

V: B = broedvogel, W = wintergast, A = beide, vet is prioritair tbv. Life volgens Ornithologische Commissie (Begrippenlijst achterin dit nummer)

RL: 0 = verdwenen, 1 = ernstig bedreigd, 2 = bedreigd, 3 = kwetsbaar, 4 = gevoelig, i = van internationaal belang

DS: i = internationaal belangrijk, t = in 2e helft deze eeuw minstens 25 % afgenomen, z = thans zeldzaam of uitgestorven

In Nederland zijn vrijwel alle duingebieden aangemeld, met als voorbeelden o.a. delen van de waddeneilanden, Zwanewater, Kennemerland en Voorne. De best ontwikkelde duinen in Vlaanderen vinden we in het Westhoekreservaat (met wandelende duinen), de Oostvoorduinen en rond het Zwin.

Van onze belangrijke kustwateren zijn alleen de Voordelta en de Waddenzee aangemeld.

Heiden, vennen en hoogvenen

De heide zoals we die in onze landen kennen is beperkt tot het atlantische deel van Europa, dus dat deel wat gekenmerkt wordt door milde winters en relatief koude zomers. Daarmee is heide beperkt tot Groot Brittannië en de gebieden langs de Noordzee en Atlantische Oceaan van Denemarken tot Noord-Spanje. Overigens zijn er nog wel regionale verschillen binnen de heidegemeenschappen, bijv. behalve onze heide met vooral Struikheide (*Calluna vulgaris*) en/of Dopheide (*Erica tetralix*) ook heide met veel Gaspeldoorn (*Ulex* spp.) of andere soorten heide.

De Habitatrichtlijn maakt onderscheid tussen de droge heide in bijv. Drenthe en Brabant, incl. de Kempen (stuifzandgebieden; 2310), en de overige droge heide die buiten het duingebied wordt aangetroffen op stuwwallen (4030). De Belgische Kempen vormen hierbij een voortzetting van de Nederlandse heide. De belangrijkste voorbeelden hier zijn de Mechelse heide, de Teut-Ten Haagdoornheide, Kalmthoutse heide en enkele militaire gebieden. Alle vochtige heide van bijv. Dwingelderveld, de Kampina en de Strabrechtse heide wordt gerekend tot habitat 4010. Natte heide in Vlaanderen is beperkt tot enkele kleinere gebieden: het Turnhouts vennengebied, de Liereman (beide bij Turnhout), het Hageven en de Maten (bij Genk) zijn daarvan de belangrijkste.

De heide van de stuwwallen, bijv. de heiden van de Veluwe of het Gooi, of de Mookerheide bij Nijmegen, vallen onder habitat 4030. De natte (geplagde) delen met een vegetatie met zonnedauw (*Drosera* spec.) of Snavelbies (*Rhynchospora* spec.) wordt eveneens internationaal van belang geacht (habitat 7150). Ook de zwakgebufferde vennen met bijv. Waterlobelia (*Lobelia dortmanna*) en Oeverkruid (*Littorella uniflora*), vennen waar de laatste jaren veel aandacht voor is geweest ten behoeve van herstel, zijn uiteraard in de Habitatrichtlijn vermeld (3110 en 3130).

Het type 'Psammofiele heide met *Calluna* en *Empetrum nigrum*' (2320) is in Drenthe te vinden. Jeneverbesstruwelen (5130) hebben hun zwaartepunt in Drenthe en Overijssel.

Ook het veelal zeer kostbare herstel van hoogveen kan mogelijk met steun uit Brussel gerealiseerd worden. Actief hoogveen is zelfs een prioritair habitat (7110); echter ook verdroogd maar nog te herstellen hoogveen behoort tot de internationaal belangrijk geachte habitats (7120).

Tot slot worden ook de zeer voedselarme wateren in het hoogveen in de Habitatrichtlijn genoemd (3160).

Laagveenmoerassen

We rekenen in Nederland de laagveenmoerassen tot onze belangrijkste natuurgebieden. In Bijlage I van de Habitatrichtlijn is dat slechts ten dele erkend door de opname van kranswiervegetaties (3140), vegetaties van Krabbescheer en van Groot blaasjeskruid (3150), de uitsluitend van Nederland bekende maar hier ook zeldzame Moeras- of Veenheide (4010), Blauwgrasland (6410), trilvenen en Veenmosrietland (7140), de plaatselijk aanwezige galigaanvelden (7210) alsmede het prioritaire Berkenbroekbos (91D0).

Daarnaast is een aantal in de laagveenmoerassen voorkomende diersoorten

Tabel 3. In Nederland en/of Vlaanderen voorkomende soorten die niet genoemd worden in Vogel- of Habitatrichtlijn maar wel in de conventies van Bonn of Bern.

De meeste soorten die niet onder de richtlijnen vallen, maar wel onder deze conventies zijn vogels. De Conventie van Bonn betreft voornamelijk trekkende soorten watervogels en steltlopers. Bij de Conventie van Bern gaat het om Dodaars, Roodhalsfuut, Ralreiger, Koereiger, Zwarte ibis, Bergeend, Nonnetje, roofvogels, kleine rallen, kleine plevieren, enkele strandlopers, Witgatje, Oeverloper, Steenloper, Rosse franjepoot, Dwergmeeuw, Witwangstern, Witvleugelstern, uilen, Hop, spechten, Strandleeuwerik, zwaluwen, piepers, kwikstaarten, Pestvogel, Waterspreeuw, Winterkoning, Heggemus, kleine lijsterachtigen, Beflijster, kleine zangers (rietzangvogels, grasmusachtigen, vliegenvangers enz.), mezen, Boomklever, boomkruipers, Wielewaal, klauwieren, Notenkraker, vele vinkachtigen en gorzen. Naast de vogels vallen nog enkele andere dieren onder de Conventie van Bern. Hierbij gaat het om Muurhagedis, Mercuruurwaterjuffer, Rivierrombout en Gaffellibel.

internationaal van betekenis (Bruine kiekendief, Roerdomp, Porseleinhoen, Meer-vleermuis, Noordse woelmuis, Bittervoorn, Kleine modderkruiper, Grote vuurvlieder en Gevlekte witsnuitlibel).

Veel van deze habitats en soorten komen ook voor in de Noordhollandse brakwatererven, deze zijn echter vooralsnog niet aangemeld in het kader van de Habitatrichtlijn.

Bossen

Er komt in Nederland en/of Vlaanderen een groot aantal van communautair belang geachte boshabitats voor. Het merendeel van deze typen is gebonden aan iets rijkere bodem en is in Nederland beperkt tot het oosten en zuiden van het land. Alleen in Zuid-Limburg komen iets meer van deze van belang geachte bossen voor. Ook in Vlaanderen hebben deze bossen een iets ruimere verspreiding. Vooral op de overgangen van leem naar zand, en in aanwezigheid van kalkrijk grondwater hebben zich hier zeer fraaie bossen ontwikkeld. De nog het meest voorkomende typen zijn eikenhaagbeukenbos (9160) en eiken-berkenbos (9190).

Opvallend is dat veenbossen (91D0) zelfs van prioritair belang worden geacht. Juist dit habitat komt in Nederland redelijk algemeen voor, met name langs de

De Levende Natuur

rand van hoogvenen en in het laagveen-gebied. Ook elzen-essenbossen langs beken en rivieren (91E0) zijn prioritair. Hiertoe worden ook de schietwilgenbossen in o.a. Biesbosch en Duursche Waarden gerekend. De typen 91E0 en 91F0 komen in Nederland en Vlaanderen verspreid voor langs de grote rivieren en in beekdalen.

Het veelal slechts beperkte voorkomen van de boshabitats in Nederland en Vlaanderen betekent niet dat deze bossen in communautair opzicht dan ook van minder belang zijn. De Habitatrichtlijn vermeldt expliciet dat juist ook het geïsoleerde voorkomen of het voorkomen aan de rand van het verspreidingsgebied van groot wetenschappelijk en natuurbehoudsbelang kan zijn. Het gaat namelijk niet alleen om de oppervlakte van voorkomen, maar ook om het in stand houden van het natuurlijke verspreidingsgebied. Een mooi voorbeeld hiervan is het rivierbegeleidende iepenbos (91F0), dat maar op enkele plekken met een kleine oppervlakte voorkomt en bij de aangemelde gebieden helaas vrijwel niet is opgenomen.

Graslanden

Een voor de natuurbescherming in Nederland en Vlaanderen belangrijk gegeven is dat de dotterbloem- en kleine zeggenhooilanden in Europa niet als bedreigd worden gezien. Dit kan toch als een gemis worden aangemerkt.

Voor het overige zijn de typen grasland die we in Nederland en Vlaanderen als zeer waardevol erkennen, ook internationaal wel degelijk van betekenis. Hierbij gaat het bijv. om blauwgraslanden (6410 en 7230), typisch Nederlandse habitats, die tegenwoordig nog maar zeer versnipperd voorkomen. Ook

Het Jeneverbesstruweel van het Mantingerveld (code 5130) is niet opgenomen op de lijst van gebieden (foto: KINA).

gaat het om soortenrijke vormen van heischraal grasland, dat zelfs als prioritair is aangemerkt (6230). Van open grasland op landduinen met veel buntgras (2330) is de grootste oppervlakte in Nederland te vinden, het wordt vooral aangetroffen op stuifzanden in Drenthe, Veluwe en Oost-Brabant. In het rivierengebied valt vooral te denken aan graslanden op rivierduinen (stroomdalgraslanden), behorend tot type 6120, en aan glansshaverhooiland met Grote pimpernel, Weidekervel of Kievitsbloem (6510). Verder zal het sommigen misschien verbazen, maar ook onze kalkgraslanden (6210) zijn wel degelijk van internationaal belang, de orchideeënrijke vorm is zelfs prioritair, evenals de soortenrijke graslandvegetaties op rotsen (6110). Helaas is deze opname op de lijst een gevolg van een nog steeds voortdurende achteruitgang in het buitenland, o.a. door het beëindigen van het vroegere beheer. Dat onderstreept het belang van hun bescherming in onze reservaten. Verder zijn de zinkgraslanden (6130) langs de Geul van internationale betekenis.

Hogere planten en mossen

Er zijn in Europa een groot aantal plantensoorten die in hun voorkomen beperkt zijn tot een zeer klein gebied, de zgn. endemen. In Europa zijn deze endemen o.a. te vinden in de diverse gebergten, maar ook komen er zeer veel endemen voor op de eilanden, bijv. in het Middellandse zeegebied en in Macaronesië (Madeira, Azoren en Canarische eilanden). Alleen al op het eiland Kreta komen 172 endemen voor (Jahn & Schönfelder, 1995). Veel van deze endemen zijn bedreigd. Tegen deze achtergrond is het begrijpelijk dat in de Habitatrichtlijn vooral endemen worden genoemd, alsmede soorten met een beperkt verspreidingsgebied. Door het hanteren van ruimere criteria zou de lijst

direct nog veel langer worden dan de honderden soorten die er nu al op staan. Gevolg is wel dat er slechts drie ook nu nog in Nederland en/of Vlaanderen voorkomende soorten op de lijst staan, te weten Drijvende waterweegbree, Groenknolorchis en het zeer zeldzame Kruipe moerasscherm (tabel 2).

Groenknolorchis komt vooral voor in duinen en laagvenen. Drijvende waterweegbree komt vooral voor in vennen en afwateringskanaaltjes, waarbij in Vlaanderen met name de Zuiderkempfen en de vengebieden van de Lage Kempfen (Turnhouts vennengebied, de Maten en omgeving) rijke vindplaatsen zijn. Kruipe moerasscherm is in geheel West-Europa een zeer zeldzame soort geworden. Van de beide mossoorten is slechts één vindplaats in Nederland bekend, Geel schorpioenmos in NW-Overijssel en de recent gevonden haarmutssoort *Orthotrichum rogeri* in de Biesbosch. In Vlaanderen komt Geel schorpioenmos alleen voor nabij Oelegem in de westelijke Kempfen.

Zoogdieren

Er zijn opvallend veel vleermuizen opgenomen in de Habitatrichtlijn. Dat heeft te maken met hun gespecialiseerde en dus kwetsbare leefwijze. De meeste in Bijlage II van de Richtlijn genoemde soorten zijn echter in Nederland en/of Vlaanderen uitgesproken zeldzaam. Alleen de Meervleermuis heeft in Nederland een wat ruimere verspreiding (Mostert & Lefevre, dit nummer). Verder zijn opgenomen de Gewone en Grijze zeehond en de Bruin-

Tabel 4. In Nederland of Vlaanderen voorkomende soorten die genoemd worden in de Habitatrichtlijn bijlage V. Als men deze soorten weghaalt uit de natuur of wanneer deze winstgevend worden gebruikt, moet dit op een wijze gebeuren die verenigbaar is met het behoud van een gunstige toestand voor de soort. Het gaat om de volgende soorten:

Boommarter, Bunzing, Gewone zeehond, Grijze zeehond, Groene kikker, Meerkikker, Bruine kikker, Rivierprik, Houting/Grote marene, Barbeel, Zalm, Fint, Elft, Wijngaardslak, Medicinale bloedzuiger, Rivierkreeft, rendiermosses, kussentjesmos, veenmosses, wolfskluuwen, Sneeuwkllokje, Valkruid.

vis. Met deze zeezoogdieren gaat het de laatste jaren weer iets beter.

De overige soorten, te weten Bever, Noordse woelmuis en Otter, behoeven nauwelijks nadere toelichting. De Bevers in onze lage landen zijn afkomstig van uitzettingen en doen het redelijk goed, Otters zijn nagenoeg uitgestorven. De Noordse woelmuis is een prioritaire soort. Dat houdt in dat deze voor Nederland endemische ondersoort nog eens extra bescherming behoeft (Bergers, dit nummer).

Vogels

In Bijlage I van de Vogelrichtlijn zijn 181 soorten en ondersoorten opgenomen waarvoor speciale beschermingsmaatregelen moeten worden getroffen, waaronder met name het aanwijzen van Speciale Beschermingszones (Osieck I, dit nummer).

Van groot belang voor Nederland zijn het voorkomen van diverse kust- en moerasvogels op de Bijlage: o.a. Purperreiger, Roerdomp, Lepelaar, Blauwe kiekendief, Kluut en alle sterns. Sinds 1979 is de bijlage driemaal uitgebreid: in 1985 bij de toetreding van Spanje en Portugal met 70 soorten, in 1991 met 31 soorten en in 1995 bij de toetreding van Finland, Oostenrijk en Zweden met 7 soorten.

Hoewel veel van de toevoegingen zuidelijke soorten betreffen, is er ook een aantal bijgekomen die voor de lage landen van belang zijn, bijv. Nonnetje (1995), Korhoen (1985), Rosse grutto (1995), Kemphaan (1985) en Nachtzwaluw (1985).

Tenslotte mag niet onvermeld blijven dat de Aalscholver, die vanaf 1979 op de Bijlage stond, in 1997 van de lijst is afgevoerd onder druk van visserijorganisaties.

De voor Nederland zo karakteristieke weidevogels ontbreken grotendeels, omdat zij ook elders in de EU geacht worden nog voldoende talrijk voor te komen. Alleen de Kemphaan is wel genoemd.

Overige diergroepen

In Bijlage II van de Habitatrichtlijn worden ook soorten van enkele andere diergroepen genoemd, te weten amfibieën, vissen, mollusken, kevers, vlinders en libellen. De enkele in onze landen voorkomende soorten komen ook bij ons slechts schaars en lokaal voor, of zijn zelfs uitgestorven.

De Geelbuikvuurpad is in onze landen een zeer zeldzame soort, de Kamsalamander komt wat ruimer voor (Lenders &

Schops, dit nummer). Vijf vissoorten zijn overwegend stroomminnend (prikken, Rivierdonderpad, Roofblei) en drie komen voor in stilstaande wateren (Bittervoorn, Grote en Kleine modderkruiper) (De Nie, dit nummer). Rivierdonderpad, Bittervoorn en Kleine modderkruiper hebben in de lage landen een wat ruimere verspreiding. De overige in de Bijlage genoemde vissen worden slechts incidenteel waargenomen (Fint) of zijn afkomstig van herintroductie-programma's (Houting, Zalm).

De Zegge-korfslak komt slechts op enkele locaties in Zuid-Limburg voor (Keulen, 1998; Keulen & de Bruyne, 1998), maar komt in Vlaanderen op meerdere plaatsen voor, o.a. in de Dijlevallei ten zuiden van Leuven. Hier vormde de soort ook de aanleiding voor een Life-project. De Nauwe korfslak komt zeldzaam voor in vochtige duin- en moerasbossen. De Grote vuurvlieder is vrijwel beperkt tot NW-Overijssel (Van Tweel, 1996). De beide op de lijst voorkomende soorten pimpernelblauwtjes zijn in Nederland geïntroduceerd en vielen daarmee tot nu toe feitelijk niet onder de Habitatrichtlijn. Sinds kort wordt het echter aan de Lidstaten zelf overgelaten of zij dergelijke soorten hiervoor toch willen meetellen. Nederland heeft ervoor gekozen niet alleen voor beide vlinders, maar ook voor de Bever (Biesbosch) gebieden aan te melden. Het Vliegende hert komt in Nederland vooral op de Veluwe voor. De overige genoemde soorten worden bij ons als (nagenoeg) uitgestorven beschouwd.

Slot

Veel van de levensgemeenschappen en ecosystemen waar de Nederlandse en Vlaamse natuurbescherming zich op richten zijn ook internationaal van grote betekenis. Daarbij past overigens de kanttekening dat er levensgemeenschappen zijn die internationaal niet die waardering krijgen die ze in Nederland en Vlaanderen wel hebben. Als voorbeeld is al gewezen op de dotterbloemhooilanden, maar ook passen hierbij sommige dynamische milieus langs de rivieren, zoals grindbanken en zoetwatergetijdengebieden.

In Nederland is verder opvallend dat een aantal zowel voor vogels als ook uit botanisch oogpunt belangrijke gebieden niet zijn aangemeld. Te denken valt bijv. aan de Vechtplassen en aan Waterland. Wellicht dat deze gebieden binnenkort nog in het kader van de Vogelrichtlijn worden aangemeld.

Het tot stand komen van een internationaal netwerk van natuurgebieden, in de vorm van Natura 2000, is van grote betekenis, niet alleen voor Zuid- en Oost-Europa, maar ook voor de natuurbescherming in onze regio. Hopelijk wordt er voortvarend aan gewerkt, en gaat van de aanwijzing door de Europese Unie ook een daadwerkelijke bescherming uit.

Literatuur

- Bal, D. et al., 1995. Handboek natuurdoeltypen in Nederland. IKC-N, Wageningen.
- Jahn, R. & P. Schönfelder, 1995. Exkursionsflora für Kreta. Eugen Ulmer Verlag, Stuttgart.
- Keulen, S.M.A., 1998. De Zegge-korfslak, *Vertigo moulinsiana* (Dupuy, 1849) (Gastropoda, Pulmonata) in Nederland. Correspondentieblad Ned. malacol. Ver. 300: 2-9.
- Keulen, S.M.A. & R.H. de Bruyne, 1998. Het huidige voorkomen en de biotoop-bescherming van de Zegge-korfslak *Vertigo moulinsiana* (Dupuy, 1849) in Nederland. Correspondentieblad Ned. malacol. Ver. 300: 19-24.
- Schaminée, J.H.J., A.H.F. Stortelder & E.J. Weeda, 1996. De vegetatie van Nederland. Deel 2 en 3. Opulus Press, Leiden.
- Tweel, M.J. van, J.G. van der Made & C.A.M. van Swaay, 1995. Zijn er nog perspectieven voor de Grote vuurvlieder? De Levende Natuur 96 (6): 228-232.

Summary

Protected habitats and species in The Netherlands and Flanders

A short survey is given of the habitats and species which are mentioned in the Habitat Directive and the Bird Directive and which are occurring in The Netherlands and Flanders.

Dr. B.F. van Tooren & Drs. W.J.R. de Wits
Vereniging Natuurmonumenten
Postbus 9955
NL-1243 ZS 's-Graveland

J. Dewyspelaere
Natuurreservaten v.z.w.
Kon.St.-Mariastraat 105
B-1030 Brussel

K.M.M.C. Decler & M. De Wilde
Instituut voor Natuurbehoud
Kliniekstraat 25
B-1070 Brussel

Drs. J.B.M. Thissen
IKC-natuurbeheer
Postbus 30
NL-6700 AA Wageningen